

Poznań, 6 kwietnia 2020 r.

RECENZJA

Rozprawy doktorskiej mgr. Macieja Kulaka:

„Zakaz dyskryminacji w dostępie do dóbr i usług a prawa podstawowe usługobiorców i usługodawców w prawie Unii Europejskiej”, ss. 228.

1. Uwagi ogólne

Problematyka zakazu dyskryminacji zarówno w prawie Unii Europejskiej, jak i w porządkach krajowych, jest przedmiotem licznych analiz i opracowań, a także wyroków sądów międzynarodowych i krajowych. Tym niemniej wiele jej obszarów jest nadal niezbadanych i wymaga pogłębionych studiów. Recenzowana praca doktorska dotyczy właśnie takiej stosunkowo mało zbadanej kwestii jaką jest relacja między zakazem dyskryminacji w dostępie do dóbr i usług a prawami podstawowymi usługobiorców i usługodawców. Moim zdaniem mamy w przypadku tej pracy w pełni uzasadnione zadanie badawcze, mające zarazem doniosłe znaczenie poznawcze. Autor sytuuje analizę kwestii zakazu dyskryminacji w dostępie do usług oraz relacji tej zasady do praw podstawowych zainteresowanych podmiotów w odniesieniu do prawnych standardów unijnych, posiłkując się relewantną analizą prawnoporównawczą. W polskiej literaturze przedmiotu, jak dotąd, nie znajdziemy takie pozycji. Stąd też, chciałbym to jeszcze raz podkreślić, wybór tematyki opracowania i jej zakresu zasługuje na uznanie.

We wstępie Autor wyjaśnia, że w pracy przyjął trzy hipotezy badawcze: 1/ założenie, że na tle zakazu dyskryminacji w dostępie do dóbr i usług dochodzi do konfliktów między prawami podstawowymi usługobiorców i usługodawców, 2/ podstawowe prawa każdej ze stron pełnią inną funkcję w sytuacji konfliktu, 3/ prawo Unii Europejskiej nie dostarcza jednoznacznej metodologii pozwalającej na rozwiązywanie wspomnianych sytuacji spornych. Tak sformułowane hipotezy, choć do sposobu ich prezentacji można mieć pewne zastrzeżenia,

dobrze wytyczają zakres przedmiotowy pracy. Przy czym ów zakres jest w mojej ocenie w pełni uprawniony dla rozprawy doktorskiej.

Autor wymienia cztery podstawowe cele badawcze swojej pracy. Pierwszy to analiza podstawowych pojęć związanych z zakazem dyskryminacji w prawie UE, drugi – odpowiedź na pytanie czy prawo UE zawiera normy pozwalające na rozstrzygnięcie sporów jakie powstają w związku ze stosowaniem omawianej zasady, trzeci cel badawczy – to analiza zakresu podmiotowego oraz przedmiotowego tej zasady i czwarty analiza praw podstawowych podmiotów objętych problematyką pracy. Te cele badawcze są poprawne i dobrze korespondują z założonymi hipotezami.

Praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz kompetentnie opracowanej bibliografii zawierającej wykaz aktów prawnych, judykatów sądów międzynarodowych i krajowych oraz wykaz literatury przedmiotu.

W pierwszym rozdziale znajdujemy opis ram prawnych, rekonstrukcję pojęcia dyskryminacji oraz opis jej form. Rozdział drugi podejmuje problem rozwiązywania konfliktów między prawami podstawowymi. Rozdział trzeci prezentuje zakres zakazu dyskryminacji w dostępie do usług i dóbr. Rozdział czwarty to opis relacji między zakazem dyskryminacji w dostępie do dóbr i usług a prawami podstawowymi usługodawców. Rozdział piąty to taki sam opis w odniesieniu do usługobiorców. Pracę zwieńcza zakończenie zawierające podsumowanie wniosków wynikających z przedstawionej analizy.

Struktura pracy jest poprawna i klarowna. Rozważania w poszczególnych rozdziałach kończą się dobrze opracowanymi podsumowaniami.

Trzeba podkreślić, że Doktorant w sposób jasny i konsekwentny prezentuje opisywaną przez siebie problematykę, ilustrując ją drobiazgową analizą doktryny oraz relewantnymi judykatami. W pracy przyjęto właściwe założenia metodologiczne i konsekwentnie je zastosowano. Można zatem stwierdzić, że w przypadku recenzowanej pracy mamy do czynienia z dysertacją naukową, zawierającą nie tylko poprawny i kompetentny opis analizowanej problematyki, ale również wynikające z tego opisu konkluzje i refleksje natury prawnej. Autor wykazał się znaczną starannością przy analizie źródeł prawa, orzecznictwa oraz bardzo obszernej literatury przedmiotu.

Przedstawiona argumentacja jest spójna i logiczna. Kompetentnej i starannej warstwie opisowej towarzyszy dobrze uzasadniona warstwa analityczna.

2. Uwagi szczegółowe.

Rozdział I zawiera prezentację zakresu pojęć omawianych w pracy. Prezentacja ta jest poprawna, dobrze osadzona w cytowanych aktach prawnych, judykatach oraz literaturze przedmiotu. Rozdział ten ma charakter deskryptywny. Znajdują się w nim poprawne wyjaśnienia znaczenia stosowanych pojęć oraz interesujące analizy przytoczanych wyroków TSUE. Co prawda są to sprawy znane, ale ich analiza pod kątem rekonstrukcji standardów prawa unijnego w zakresie omawianej w pracy problematyki jest z pewnością wartościowym wkładem do nauki. Autor prezentuje różne próby doktrynalne zdefiniowania poszczególnych terminów, np. pojęcia dyskryminacji pośredniej, oraz poddaje je krytycznej ocenie i przekonująco uzasadnia swoje podejście. Interesująca jest dość obszerna analiza działań pozytywnych i zwrócenie uwagi na występujące w tym obszarze problemy.

Rozdział II to próba opisanie metod rozwiązywania konfliktów między prawami podstawowymi. Znajdujemy tutaj obszerną analizę miejsca praw podstawowych w systemie prawa UE. Poprawna jest analiza znaczenia Karty Praw Podstawowych, sposobu interpretacji jej postanowień, itp. Szkoda, że Autor pominął wątek ratyfikacji przez UE Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Oczywiście, nie jest to obecnie problem rzutujący na sposób rekonstrukcji standardów prawa unijnego, ale chętnie poznałbym opinię Autora, czy i jaki wpływ taka ratyfikacja miałaby na system ochrony praw podstawowych UE. Trafny jest opis znaczenia Protokołu 30 do KPP.

Chciałbym też podkreślić, że analiza horyzontalnego oddziaływania praw podstawowych jest bardzo interesująca i niewątpliwie stanowi pewne novum w polskiej literaturze przedmiotu. Również fragment poświęcony, jak to Autor nazywa metodologii, rozwiązywania konfliktów między prawami podstawowymi jest bardzo dobrze opracowany. Chciałbym jednak zwrócić uwagę Autorowi, że podobnie jak wielu innych autorów, używa w pracy błędnie pojęcia „metodologia” – czyli nauka o metodach – zamiast „metody” czyli sposobu podejścia np. do rozwiązywania konfliktów. Czyli opisuje „metody” rozwiązywania konfliktów a nie „metodologię”. Znajdujemy w tym fragmencie bardzo interesującą i pogłębioną analizę różnych podejść do tej kwestii. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autor w tej analizie posiłkuje

się nie tylko orzecznictwem TSUE, ale również przywołuje praktykę amerykańską i kanadyjską.

Rozdział III poświęcony jest opisowi zakresu zakazu dyskryminacji w dostępie do dóbr i usług. Prezentacja obu zakresów – podmiotowego i przedmiotowego - jest wyczerpująca, przeprowadzona poprawnie i bez zarzutu. Autor omawia przy tej okazji zakazane kryteria różnicowania. Interesująca jest polemika ze stanowiskiem rzecznika generalnego N. Wahl, który na kanwie sprawy *Jyske Finans* twierdził, że pojęcie „rasa” staje się nieakceptowalne, a zatem zakaz dyskryminacji na tle rasowym traci na znaczeniu na rzecz pojęcia dyskryminacja na tle etnicznym. Podzielam w tym względzie podgląd Doktoranta, że „w świadomości społecznej pojęcie to nadal funkcjonuje”. Można dodać, że w systemie ONZ obowiązuje Konwencja o zakazie dyskryminacji rasowej, a zatem jest to termin legalny w świetle międzynarodowego prawa praw człowieka.

Mam trudności ze zrozumieniem dlaczego Autor ma wątpliwości co do możliwości ochrony przed nierównym traktowaniem obywateli UE urodzonych w państwach trzecich (s.103)? Czy fakt urodzenia się w państwie trzecim ma wpływ na status obywatela UE? Natomiast dalszy wywód w tym fragmencie jest bardzo precyzyjny i należy zwłaszcza wyrazić uznanie za precyzyjne posługiwanie się terminami „obywatelstwo”, „narodowość” i wyjaśnienie problemów wynikających ze znaczenia tych terminów w innych językach zwłaszcza angielskim czy francuskim. Trafna i wyczerpująca jest analiza sytuacji osób prawnych w kontekście zakazu dyskryminacji.

W kolejnej części tego rozdziału znajdujemy omówienie zakresu przedmiotowego zakazu dyskryminacji. Autor omawiając wyłączenia z zakresu przedmiotowego przywołuje m.in. wyrok TSUE w sprawie *Test – Achats*. Wydaje się wszakże, że jest to raczej przykład wyłączenia zakresu podmiotowego, gdyż dotyczy stosowania kryterium płci jako wyjątku od reguły jednolitości składek oraz świadczeń. Podsumowanie tego rozdziału jest nieco zbyt obszerne, ale znajdujemy w nim wszystkie właściwe konkluzje.

Rozdział IV zawiera prezentację relacji między zakresem dyskryminacji w dostępie do dóbr i usług a prawami podstawowymi. Autor stwierdził, że korzystanie z czterech praw podstawowych może doprowadzić do konfliktu z prawem usługobiorców do równego traktowania. Są to wolność prowadzenia działalności gospodarczej, prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, wolność myśli, sumienia i religii oraz wolność wypowiedzi.

Konsekwentnie w dalszych częściach tego rozdziału omawia zakres przedmiotowy tych praw oraz ich możliwe zastosowanie w przypadku dostępu do dóbr i usług. Umożliwiło to wypracowanie właściwego podejścia do tematyki pracy czyli analizy metod rozwiązywania konfliktów między tymi prawami a zasadą równego traktowania.

W tym miejscu chciałbym podkreślić, że stosowana z reguły przez Autora metoda sposobu rekonstrukcji standardy prawnego czy to na gruncie prawa UE czy też Rady Europy jest poprawna. Standardy te są prezentowane w oparciu o analizę norm oraz i ich interpretację zawartą w judykatach TSUE bądź ETPCz. Jednakże niekiedy Autor posiłkuje się również *soft law*. Twierząc np., że klauzula sumienia dotyczy również innych niż służba wojskowa obszarów, powołuje się na rezolucję Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Nasuwa się pytanie jak należy traktować te zalecenia? Czy jest to standard postulowany czy obowiązujący?

Bardzo interesujące i dobrze osadzone w cytowanym orzecznictwie ETPCz są rozważania na temat klauzuli sumienia i jej zakresu. Polemika ze zdaniem odrębnym do wyroku *Eweida i inni p. Wielkiej Brytanii* dowodzi właściwego opanowania przez Doktoranta warsztatu naukowego i dobrej znajomości EKPCz i metod interpretacji jej postanowień. Podobną, bardzo pozytywną, ocenę wystawiam dalszej części tego rozdziału poświęconej poszanowaniu życia prywatnego i rodzinnego, relacji pomiędzy wolnością wypowiedzi a prawem do równego traktowania.

Rozdział V poświęcony jest opisowi relacji między zakazem dyskryminacji a prawami podstawowymi usługobiorców. Autor trafnie uznał, że w przypadku tej kategorii podmiotów ów zakaz ma wpływ na przyznanie im większej ochrony w sytuacjach konfliktowych. Zidentyfikował następujące prawa: prawo do poszanowania godności, prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, prawo do ochrony danych osobowych oraz prawo do równego dostępu dla osób z niepełnosprawnościami.

Analiza zaprezentowana w tym rozdziale jest ciekawa i dobrze udokumentowana. Można oczywiście mieć pewne wątpliwości co do niektórych konkluzji, ale mieszczą się one w ramach dopuszczalnego dyskursu akademickiego. Przykładowo mam wątpliwości co do tezy o stopniowości naruszenia godności i traktowania jako odrębne prawo – prawa do poszanowania godności. Gdyby dyskutować na gruncie polskiego prawa konstytucyjnego to trzeba by uznać, że godność osobowa nie jest stopniowalna i nie można jej naruszyć. Natomiast czym innym jest godność osobowościowa i zapewne w tym kontekście można umieścić ten

aspekt prawa unijnego. Szkoda jednak, że Autor omawiając pojęcie godności pominął analizę polskiej konstytucji, choć oczywiście miał do tego prawo, skoro koncentruje się na szeroko pojętym prawie europejskim. Zarazem nie bardzo rozumiem co to znaczy, że godność jest „w mniejszym lub większym stopniu jest ich [czyli praw i wolności - rw] częścią”? (s. 188). Godność jest w istocie źródłem tych wolności i praw, a nie ich „częścią”.

Potraktowanie, jako osobnej kategorii, prawa dostępu do dóbr i usług dla osób z niepełnosprawnościami może na pierwszy rzut oka budzić wątpliwość, gdyż ta kategoria podmiotów powinna być włączona w zakres podmiotowy analizy, a zatem nie musi być wyodrębniana. Jednak lektura tej części rozdziału piątego przekonała mnie do trafności takiego podejścia zaproponowanego przez Autora. Zważywszy na wagę tego aspektu ochrony przed dyskryminacją poświęcenie mu osobnego paragrafu jest w pełni zasadne.

Zakończenie zawiera konkluzje i oceny, które znajdują pełne oparcie we wcześniej zaprezentowanych analizach. Autor formułuje odpowiedzi na sformułowane we wstępie pytania badawcze precyzyjnie uzasadniając swoje wnioski.

Chciałbym podkreślić, że język pracy jest jej dużą zaletą. Autorowi udało się rzadka sztuka połączenia czytelności wyводу z precyzją prezentacji. Z tego powodu pracę czyta się dobrze i z dużym zainteresowaniem. Stawiane tezy są zawsze dobrze argumentowane.

3. Konkluzja

Przechodząc do konkluzji oceny dysertacji przygotowanej przez magistra Macieja Kułaka pragnę stwierdzić, iż praca ta zasługuje na bardzo pozytywną ocenę. Rozprawa porusza ważne zagadnienie o dużym znaczeniu teoretycznym i praktycznym. Zostało ono przedstawione wszechstronnie, z należytą starannością. Rozprawa jest dojrzała, oparta na gruntownych badaniach, które dowodzą szerokości zainteresowań badawczych Autora. Pytania badawcze zostały właściwie zaprezentowane, opisane i skonkludowane.

W recenzowanej rozprawie Doktorant wykazał bardzo dobre opanowanie metodologii pracy badawczej w dziedzinie prawa, znajomość relewantnych źródeł prawa i innych materiałów źródłowych, w tym zwłaszcza orzecznictwa sądów międzynarodowych, a także bardzo dobrą znajomość literatury krajowej i zagranicznej w przedmiocie rozprawy oraz umiejętność korzystania z niej. Warto podkreślić swobodę oraz poprawność, z jaką Doktorant posługuje się

językiem prawniczym, a także umiejętność jasnego i precyzyjnego formułowania swoich poglądów. Pragnę jeszcze raz podkreślić trafność wyboru tematu, wysoce aktualnego zarówno w okresie prac nad doktoratem, jak i w chwili obecnej.

Biorąc powyższe pod uwagę stwierdzam, iż rozprawa doktorska: „**Zakaz dyskryminacji w dostępie do dóbr i usług a prawa podstawowe usługobiorców i usługodawców w prawie Unii Europejskiej**”, autorstwa magistra Macieja Kułaka odpowiada wymogom przewidzianym dla tego typu prac naukowych i spełnia tym samym ustawowe warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595.)

Na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie Autora do dalszych stadiów postępowania w sprawie nadania stopnia naukowego doktora nauk prawnych.

/Prof. zw. dr hab. Roman Wieruszewski/